

A MEZŐGAZDASÁG ÁGAZATI RENDSZERE

ERDEI FERENC

Az *ipar* ágazati rendszere már a társadalmi munkamegosztás alacsonyabb fokán kezdett kialakulni. Attól kezdve, hogy a kézműves ipari foglalkozás különvált a földműveléstől, a feudalizmus korának a céhes iparán és a kapitalizmus gépi nagyiparának a kialakulásán keresztül, a társadalmi munkamegosztás fejlődésével együtt mindjobban differenciálódott az ipari termelőtevékenység. S ma a fejlett ipari országokban — mind a szocialista, mind a tőkés országokban — az ipar ágazati rendszere olyan szövevényes és kiterjedt tagozódást mutat, hogy a statisztika és az ipargazdaságtan tudományának külön problémája az iparágak rendszerezése az elméleti és a gyakorlati követelményeknek, továbbá a nemzetközi összehangolásnak megfelelően.

Hazánkban 1958. január 1-ével lépett érvénybe az ipar és az építőipar ágazati csoportosítási rendszerének ma is érvényes sémája. Ebben a rendszerezésben 18 iparcsoportban 78 iparág fogja át az egész ipart és a 78 iparág még tovább tagolódik 146 ipari alcsoportra. Ezenkívül az építőipar, mint külön iparcsoport, 4 iparágat és ezeken belül 13 ipari alcsoportot foglal magában.¹

A mező- és erdőgazdaságban korántsem differenciálódtak ilyen mértékben a termelés ágazatai, aminek a termelőerők fejlettségében, illetőleg elmaradottságában és a termelési viszonyok ennek megfelelő lassúbb fejlődésében van a magyarázata. A társadalmi munkamegosztás a mezőgazdaságon belül sem a feudalizmus, sem a kapitalizmus korában nem alakult az iparéhoz hasonlóan, s a szocialista mezőgazdaság létrejöttének időszakára a mezőgazdaságon belüli munkamegosztás mind a kisárutermelő parasztgazdaságokban, mind a nagyobb méretű tőkés árutermelő gazdaságokban viszonylag kezdetleges fokon maradt. Annyira, hogy még az olyan lényegesen eltérő ágazatok is, mint a növénytermelés és az állattenyésztés (mind a termékek rendeltetése, mind a felhasznált nyersanyag, mind a termelés technológiája tekintetében) ugyanazon termelőegységek keretén belül helyezkedtek el.

Az *erdőgazdaság* azonban elég korán önálló ágazattá különült el, legalább is a termelés zömére kiterjedően, s napjainkban már mint népgazdasági ágazatot is elválasztják olykor a mezőgazdaságtól. A termékek eltérő rendeltetése és különö-

¹ Tájékoztatásul megemlíjtjük, hogy az ipar ágazati rendszere 1958 óta kisebb mértékben módosult. Az iparcsoportok száma az ipari tervező-, kutató- és kísérletező intézetek, valamint a háziipar iparcsoportok létesítésével 20-ra növekedett; változott az iparágak száma is a villamos-
gépjavító ipar elnevezésű iparágak a sémába való felvételével, az édesipar és kávészéripar iparágak összevonásával, illetve a paprikafeldolgozóipar, valamint a hűtő- és jégipar elnevezésű iparágaknak a konzervipar alcsoportjaivá minősítésével. A fenti számítási rendszernek megfelelően jelenleg (1963. január 1-én) tehát az iparágak száma 78, az ipari alcsoportoké pedig 147. (A szerk. megjegyzése.)

sen a technológia különbsége magyarázza ezt, a tulajdonviszonyok ennek megfelelő alakulásával együtt. Mindamellet egyes országokban, s általában a hegyvidéki körzetekben a mező- és erdőgazdaság még gyakran illeszkedik ugyanazon termelőegységek keretébe.

A termelőerők fejlődése, illetőleg a szocialista nagyüzemek létrejötte azonban gyökeresen megváltoztatta a helyzetet. A gépesítés és a kemizálás, továbbá az új biológiai módszerek általában megteremtették a gyorsan előrehaladó munkamegosztás alapjait, a szocialista nagyüzem keretei között pedig szükségszerűen napirendre is került az ágazatok differenciálása, szakosított termelőegységek megszervezése. Éppen ezért napjainkban új problémaként kell felismernünk és megoldanunk *a mező- és erdőgazdaság ágazati rendszerének a kialakítását*. Ennek a szükségével szinte mindennap találkozunk, akár a szakoktatásról, akár a termelés területi specializálásáról vagy üzemi szakosításáról, akár a gazdaságok nagyságáról vagy számviteléről, illetőleg statisztikai adatszolgáltatásáról van szó.

Igyekeznünk is kell a kérdés napirendre tűzésével, mert szocialista nagyüzemeink tervezésének, számvitelének és statisztikai adatszolgáltatásának, nem utolsósorban üzemszervezésének fejlesztési igényei olyan irányban hatnak, hogy külön-külön mindegyik vonalon elkerülhetetlenné válik bizonyos rendezés, illetőleg továbbfejlesztés. Ez pedig, ha az összehangolást idejében nem tudjuk megvalósítani, a csoportosítások áttekinthetetlen és összehasonlíthatatlan zűrzavarához vezet.

Ebből a megfontolásból kiindulva vetem fel a kérdést, az érdekeltek körében való megvitatást ajánlva.

1. A JELENLEGI GYAKORLAT ÉS AZ EGYSÉGES ÁGAZATI CSOPORTOSÍTÁS LEHETŐSÉGE

A jelenlegi gyakorlatnak az a jellemzője, hogy különféle célokra más-más terminológiát használnak, eltérő csoportosítási ismérveket vesznek alapul és ezek következtében a tényleges ágazati csoportosítás is nagyon különböző.

Az *üzemszervezési* irodalomban, oktatásban és gyakorlatban az *üzemág* elnevezés honosodott meg.

Az *üzemág* értelmezése teljesen egységes a szovjet és a német irodalomban, s ezek nyomán a hazai szóhasználatban is. Sz. G. Kolesznyev fogalmazása a következő: „Az *üzemágak* az *üzem* termelésének azok a részei, amelyek

a munka tárgyában és eszközeiben,
a termelés technológiájában,
szervezésben és
a végtermékekben

különböznek egymástól.”²

Ebben a szemléletben az *üzemág* nyilvánvalóan *szervezési egység*, amint ezt a Vágsellyei szerkesztette üzemtani tankönyv külön ki is fejezi.³ Mint szervezési egységet azonban *viszonylagosnak* és egy-egy üzem szempontjából *szubjektíve meghatározhatónak* fogják fel és a felsorolt ismérvek közül gyakorlatilag egyet is elegendőnek tartanak ahhoz, hogy *üzemágról* lehessen beszélni.

Az *üzemágak* magasabb szintű csoportosítását az üzemszervezési szemlélet *termelési ágnak* nevezi, s ezen a növénytermelést és az állattenyésztést érti. (Ezen belül további csoportosítást csak az *üzemágaknak* az egyes gazdaságokon belül elfoglalt pozíciója szerint tesz: *főüzemág*, *társüzemág*, *segédüzemág*.)

² Szocialista mezőgazdasági üzemek szervezése. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1962. 53. old.

³ Mezőgazdasági üzemtan. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest, 1959. 95. old.

A számviteli gyakorlatban pedig *kalkulációs egységekként*, mint költségviselőket kezelik az egyes termékeket vagy összefüggő termékeket vagy összefüggő termékcsoportokat, s ezeket ágazatoknak, magasabb szintű csoportosításukat pedig *főágazatoknak* (növénytermelés és állattenyésztés) nevezik.

Az ágazati csoportosítás azonban eltérő az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben. Az állami gazdaságokban az éves üzemterv rendszerében meghatározott csoportosítást alkalmazzák, a termelőszövetkezetekben pedig ettől eltérő csoportosítást ír elő a Mezőgazdasági Termelőszövetkezetek Általános Számlarendje. E kétféle csoportosítás egységesítését éppen most javasolja a Pénzügyminisztérium Számviteli Osztálya. Az egységesítő tervezet azonban minden eddigi és minden más csoportosítástól eltér.

A *statisztikában népgazdasági ágként* szerepel a mezőgazdaság (és erdőgazdaság) és *ágazatnak* számít a növénytermelés és az állattenyésztés.

A növénytermelésen belül a *művelési ág* az alapvető csoportosítása az egyes növényféléknek, illetőleg termőterületüknek. Az egyes növények adatai viszont külön csoportosítási nomenklatúra megnevezése nélkül szerepelnek a hagyományos (részben felhasználási, részben botanikai) csoportosításban.

Az állattenyésztésben az *állatfajok* képezik a csoportosítás kereteit, s ezen belül kor, ivar, illetőleg hasznosítási csoportokra bontva történik a részletezés.

Az ágazati csoportosításon kívül és ettől függetlenül van a *vállalati statisztika* (állami gazdaságok, termelőszövetkezetek stb.), amely tartalmazza az egyes szektorok és gazdaságcsoportok termelési összetételére vonatkozó adatokat is. (A gazdaságok, illetőleg üzemi egységek ágazati megoszlás szerint történő statisztikai felvétele még csak kísérlet formájában valósult meg.)

Figyelmet érdemel viszont, hogy az *iparstatisztika* az iparon, mint népgazdasági ágon belül iparágak szerint kezeli a termelés mutatóit is, a vállalatok adatait is.

Teljesen jogos a kérdés, hogy ilyen körülmények között — és figyelembe véve a mezőgazdaság sajátos technikai és üzemi viszonyait — *lehetséges-e egységes és objektív alapon nyugvó ágazati csoportosítás a mezőgazdaságban?*

Bizonyos, hogy nagyon sok nehézséget kell leküzdeni, azonban ez mégsem lehetetlen. Az is bizonyos, hogy különféle célokra más-más (szervezési, tervezési, számviteli stb.) csoportosításra van szükség. Mégis nagyon megkönnyítené az áttekintést és az összehasonlítást, ha a különféle célú csoportosítások egységes és objektív alapon nyugvó ágazati rendszerbe illeszkednének. Lehetségesnek kell tartanunk, hogy ilyen rendszert bizonyos elvi alapok meghatározásával, illetőleg bizonyos egyezmények létrehozásával ki lehet alakítani. Erre vonatkozó elgondolást vetek fel megvitatás végett a következőkben.

2. AZ ÁGAZATI CSOPORTOSÍTÁS ELVI ALAPJAI A MEZŐGAZDASÁGBAN

Nyilvánvalóan alkalmazkodni kell a gyakorlatban használt csoportosítások kereteihez, illetőleg ezek általános és egyező alapjaihoz, mert e nélkül az időbeli történeti összehasonlítás lehetetlenné válna. Van azonban egyéb támpont is.

A mezőgazdasági termelés technikai fejlődése folytán és a nagyüzemi viszonyok létrejötte alapján e tekintetben is ki lehet indulni az ipar analógiájából. Az is indokolja ezt, hogy az iparral való összehasonlítás lehetséges legyen, s az is, hogy az ipari csoportosítás rendszerét analógiaként is, az eltérések pontosabb megállapítása révén is segítségül vegyük a mezőgazdaság saját ágazati csoportosításának a megoldásához.

Mélyrehatóbb ipari tanulmányt mellőzve a továbbiakban alapul veszem a Központi Statisztikai Hivatal ipari sémáját,⁴ Lukács Ottó és Ollé Lajos iparstatisztikai tanulmányát.⁵

Az ipar ágazati rendszere kettős alapon épül fel. Egyfelől az „ipari szervezeteket”, „termelőegységeket” csoportosítják, másfelől az iparágakba történő besorolást három ismérv együttes figyelembevételével végzik el: a termelt termékek rendeltetése, a felhasznált nyersanyag és a termelés technológiája alapján. Kézenfekvő, hogy a mezőgazdaság ágazati csoportosításának az alapjait is itt keressük.

„Besorolási egység lehet a vállalat, az egyesülés, a tröszt vagy ezeknek önálló elszámolással rendelkező ipartelepei, üzemei”⁶ — így szól a Központi Statisztikai Hivatal tájékoztatója. Érthetően, mert az ipari vállalatok iparágak szerint szerveződnek. Az ipari vállalatok általában egy-egy termék vagy termékcsoporthoz előállításának, illetőleg a gyártási folyamat egy-egy műveletének vagy műveletcsoportjának az üzemgazdasági egységei.⁷

A mezőgazdasági vállalatok viszont általában sokágú üzemek, s még ha a túlsúlyban levő fő tevékenységet vesszük is alapul, csupán néhány csoportot képezhetnének a mező- és erdőgazdaságon belül. Mindenesetre külön csoportot képeznek az erdőgazdasági vállalatok, valamint az ún. célgazdaságok (hízlaldák, speciális tenyésztővállalatok, a gombatermelő vállalatok stb.), továbbá az általában sokágú gazdaságok egy részét besorolhatnánk egy-egy csoportba a túlsúlyban levő ágazatuk szerint (például szőlő- vagy gyümölcsstermelő, baromfitenyésztő gazdaságok). Ilyen alapon azonban az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek zöme a vegyes csoportba kerülne, mert nagyrészükből még túlsúlyban levőnek sem ítélnék egyetlen ágazatot. Éppen ezért a mezőgazdaságban nem magukat a vállalati egységeket, hanem a gazdaságokon belüli üzemi egységeket kell alapul venni, hogy a csoportosítás lehetséges legyen.

Elvileg nem térünk el ezzel az ipari csoportosítás módszerétől, mert bár az ipar ágazati rendszere elsősorban a vállalatok ágazati csoportosítására épül, ezen túlmenően figyelembe veszi ezeknek önálló elszámolással rendelkező ipartelepeit, üzemeit is.⁸ Sőt végeredményben a termelő „...tevékenységi körök meghatározásai adják meg a termelő egységek besorolásának az alapját”.⁹ Pontosan ugyanezt a módszert alkalmazhatjuk a mező- és erdőgazdaságban is: határoljuk el a tevékenységi köröket, s ennek alapján soroljuk az egyes ágazatokba a vállalatokat, gazdaságokat, ha van uralkodó profiljuk, illetőleg a gazdaságon belüli üzemi egységeket, ha a többirányú gazdaságon belül ezek szakosodtak egy-egy ágazatra.

Nyilvánvalóan ma még nem tudjuk egész mezőgazdaságunkat beilleszteni ilyen ágazati rendszerbe, mert a szakosítás még a kezdetén tart. Az erdőgazdaságot és a kertészeti termelést azonban máris rendszerezhetjük ilyen alapon minden nagyobb nehézség nélkül, nem sok idő múltán pedig az állattenyésztést és fokozatosan a szántóföldi növénytermelést is.

⁴ Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztály: Az ipar és az építőipar ágazati rendszere. Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat, Budapest, 1958.

⁵ Iparstatisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

⁶ L. a 4. jegyzetben idézett kiadványt. 3. old. (A Kiemelés tőlem. — E. F.)

⁷ Erdői Ferenc: Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.

⁸ Különösen előtérbe kerül az iparban is a vállalaton belüli egységekre támaszkodó iparági csoportosítás a most végbemenő ipari átszervezés után, amikor nagyobb és komplexebb ipari vállalatok (ipari nagyvállalatok) jönnek létre.

⁹ L. a 4. jegyzetben idézett kiadványt. 3. old.

Az ágazati rendszer felállításának a másik alapja a *besorolási ismérvek* meghatározása. Az ipari besorolás ismérveit *Lukács Ottó* és *Ollé Lajos* könyvükben a következőképpen rögzítik és magyarázzák:

„Az ipari szervezeteknek iparágakba történő besorolása a következő ismérvek alapján végezhető el:

1. a termelt termékek rendeltetése,
2. a felhasznált nyersanyag,
3. a termelés technológiája alapján.

Az ipari szervezetek besorolásánál a lehetőséghez képest mindhárom ismérvet együttesen kell figyelembe vennünk. Egy ismérv alapján ugyanis sok esetben nem tudjuk eldönteni, hogy egy-egy gyártási tevékenységet végző szervezet melyik iparágba soroljuk. Így például a textilruházatot gyártó és a kötszövőipari szervezeteket az általuk előállított termékek rendeltetése és a felhasznált nyersanyagok alapján egy ágazatba vonhatnánk össze. Az így képzett csoport azonban nem lenne homogén, mivel az említett két tevékenységnél az alkalmazott gyártási technológia eltérő. Vannak olyan esetek is, amikor a besorolásnál nem vagyunk figyelemmel mindhárom ismérvre.”¹⁰

Nem kell különös indokolás hozzá, hogy ugyanezeket az ismérveket — szintén együttesen — a mezőgazdaságban is használhatónak ítéljük. Könnyen megérthető, hogy az erdőgazdaság és a növénytermelés között termékeik rendeltetésében, az állattenyésztés és a növénytermelés között a felhasznált nyersanyagban, mindegyiknek az egyes ágazatai között pedig a technológiában van a fő megkülönböztető kritérium.

Bizonyos azonban, hogy lesznek rendhagyó esetek, amikor el kell térni ettől az általános elvtől. Például a szántóföldi növénytermelésben mind a termékek rendeltetése, mind a felhasznált nyersanyag, mind a technológia tekintetében nagy különbségek vannak, mégis az azonos terület alapján indokolt az egész szántóföldi növénytermelést egy ágazatnak tekinteni. Nincs ez másként az iparágak rendszerezésénél sem. Az idézett iparstatisztikai tanulmány erről a következőket mondja:

„Az anyagi termelési ágak tevékenységének elhatárolását általában az említett elvek szerint végezzük, néhány esetben azonban — mint erre már korábban utaltunk — az egyes tevékenységek besorolásánál nem követjük az általános elveket. A gázt, a kőolajat és az elektromos áramot szállító vezetékek üzemeltetését nem a szállítási ágba, hanem az iparba soroljuk. A fakitermelést és a halászatot a mezőgazdaságba (a Szovjetunióban mindkettő az iparba tartozik), a borpincészetet (boripart), az üzemélelmezési és az éttermi vállalatokat a kereskedelmi ágba soroljuk. A Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban, tehát nálunk is és egyes nyugati országokban az építőipar külön ág, más nyugati országokban az ipar részének tekintik.”¹¹

3. A MEZŐGAZDASÁG ELHATÁROLÁSA

Az anyagi termelés ágait — a népgazdasági ágakat — hazánkban és hasonlóan a többi szocialista országokban is az alábbiak szerint csoportosítják:

ipar,
építőipar,
mezőgazdaság (erdészettel),

¹⁰ Lukács—Ollé. Id. m. 14. old.

¹¹ Lukács—Ollé. Id. m. 10. old.

teherszállítás és hírközlés,
kereskedelem és az
anyagi termelés egyéb ágai.

A termelőtevékenység túlnyomó részét illetően nem is merül fel kétség a mező- és erdőgazdaságnak a többiektől való elhatárolása során. Van azonban néhány kérdéses tevékenységi kör, amelynek a hovasorolása külön megfontolást kíván. Ezek:

a kitermelőipar és a mezőgazdaság,
a feldolgozó ipar és a mezőgazdaság, végül
a mezőgazdaság és a kereskedelem egyes határterületei.

a) „A kitermelő ipar és a mezőgazdaság elhatárolása — mint Lukács—Ollé idézett műve mondja — aszerint történik, hogy az újratermelési folyamatban az ember részt vesz-e vagy sem. E meghatározás alapján a folyami halászatot kitermelő iparnak tekintik, a mesterséges halastavakban végzett halászati tevékenységet a mezőgazdaság körébe sorolják.”¹² További — s jóval nagyobb súlyú kérdés —, hogy a fakitermelést hova soroljuk? Ezenkívül hasonlóan kérdéses lehet a nádkitermelés, a gyógynövénygyűjtés, a vadászat és a különféle erdei melléktermékek gyűjtésének a hovatartozása. Ezek mind természettől adott termékek, ahol az emberi munka nem a művelésre és a tenyésztésre, hanem a kitermelésre irányul. Mégis az a helyes, ha ezeket a tevékenységi köröket a mezőgazdaság, illetőleg az erdőgazdaság körébe soroljuk. Két okból is. Egyrészt, mert a művelés, illetőleg tenyésztés bizonyos elemei is szerephez jutnak bennük, másrészt azért, mert az ipar ágazati rendszerében egyszerűen nincs hely részükre.

b) „A feldolgozó ipar és a mezőgazdaság között — úgyszintén az említett mű szerint — a határt ott húzzuk meg, ahol a biológiai folyamat megszakad. Például a búza termelése és learatása a mezőgazdaságba tartozik, mivel az aratással még a biológiai folyamat nem szakad meg, de a búza megőrlését jelentő malomipari tevékenység már az iparba tartozik.”¹³

Nyilvánvalóan helyes elvi elhatárolás ez, azonban mégis kérdéses a borászat, a takarmányfeldolgozás vagy a virágkötészet hovasorolása.

A borászatot ugyan „boriparnak” is nevezik, azonban sem élelmiszeriparrá, sem kereskedelmi tevékenységgé való minősítése nem eléggé megalapozott. Igaz ugyan, hogy a szürettel a szerves folyamat megszakad, azonban a mustkészítés és az erjesztés, majd a borászati kezelés során olyan újabb szerves és kémiai folyamatok mennek végbe, amelyek a szőlő megtermelésével együtt határozzák meg a késztermék minőségét.

A takarmányfeldolgozás pedig, ha technológiájában malomipari, illetőleg részben konzervipari jellegű is, oly szorosan illeszkedik két mezőgazdasági termelőfolyamat közé, hogy indokolatlan lenne onnan kiragadni.

A virágkötészet — és általában minden „virágfeldolgozás” — olyan közvetlen kiegészítője a díszkertészetnek, hogy nincs elég ok az ettől való elválasztásra.

c) A mezőgazdaság és a kereskedelem közötti elhatárolás a legrugalmasabb. A válogatás, csomagolás, raktározás, raktári kezelés, vetőmagkezelés mind olyan tevékenységi körök, amelyek nemcsak szorosan kapcsolódnak a termelőfolyamathoz, hanem területileg is legnagyobb részben a termőhelyen történnek. Mégis általában elfogadható a kereskedelmi tevékenység körébe való sorolásuk, mert

¹² Uo. 11. old.

¹³ Uo. 11. old.

a szükséglet kielégítésére irányuló folyamat kezdő mozzanatát képviselik. (Kivéve a vetőmagkezelést és a felhasználóig való eljuttatást, mert ez esetben a felhasználó is a mezőgazdasági termelés.)

4. A MEZŐGAZDASÁG ÁGAZATI RENDSZERE

Az ipar és az építőipar ágazati rendszere *hármás* szintű:

ipari főcsoport,
iparág,
ipari alcsoport.

A régi ágazati rendszer azonban — 1948-ig — hazánkban is két szintű volt: 12 iparcsoportot és 160 ipari alágazatot, 1948-tól 1957-ig pedig 20 iparcsoportot és 69 iparágat foglalt magában. A jelenlegi háromszintes csoportosítás azonban olyan nyilvánvalóan logikus, s a nemzetközi egybevetést is annyival jobban lehetővé teszi, hogy a helyességét minden kétség nélkül elfogadhatjuk. Hasonlóan átvehetjük a decimális számozást is. Kérdés azonban, hogy a mezőgazdaság számára is megfelelő-e hasonló háromszintes csoportosítás? A kérdést a próba dönti el.

a) Indokolt-e a mezőgazdaság ágazatait az iparcsoportoknak megfelelő *főágazatokba* sorolni? Igen, s a gyakorlat ezt lényegében így is alakította ki, és a főágazat elnevezés is általánosan használatos. A három főágazat a következő:

növénytermelés,
állattenyésztés,
erdészet.

Az iparcsoportokkal összehasonlítva e három főágazat között mindhárom ismérv szerint legalább akkora a különbség, mint bármely iparcsoport között, ugyanakkor a főágazaton belül van akkora egyneműség, mint bármely iparcsoporton belül.

Nehezen sorolhatók be a főágazati csoportokba a mezőgazdasági termeléshez szorosan kapcsolódó olyan *szolgáltatások*, amelyek lényegében *termelőtevékenységet* is folytatnak (energiatermelés, öntözés stb.). Ezek nagyrészt az iparágakba sem sorolhatók be (kivéve a vízepítés, ami az építőiparba tartozik). Nyomós érvek szólnak amellett, hogy egy negyedik főágazat körében foglaljuk össze a *mezőgazdasági termelő szolgáltatásokat*. Ide lehetne sorolni a következőket: fogat-tartás, vontató üzem, öntözés, vízmentesítés, silózás, takarmánygyártás, hibrid-üzem, vetőmagtisztítás, lucernalisztgyártás stb.

b) Az iparágaknak megfelelő *ágazatok* rendszerezése már felvet kisebb-nagyobb problémákat, azonban ezen a szinten sem okoz leküzdhetetlen nehézségeket a csoportosítás.

Ha a három főágazatot az ipari decimális számozásnak megfelelően 100, 200 és 300-as jelzéssel különböztetjük meg, akkor ezen belül az ágazatokat szintén a 10-es számrendbe illeszthetjük. (A szántóföldi növénytermelés számára azonban éppenúgy kétszer 10 számhelyre van szükség, mint az ipari ágazati rendszerben az élelmiszeripar részére.)

Az ágazatok csoportosítása — főágazatonként — az alábbiak szerint valósítható meg ésszerűen:

100. Növénytermelés

110. Rét- és legelőgazdaság
120—130. Szántóföldi növénytermelés
140. Zöldségkertészet
150. Szőlészet-borászat

160. Gyümölcsstermelés

170. Díszkertészet
180. Gyógynövénytermelés és -gyűjtés
190. Különleges növénykultúrák

200. <i>Allattenyésztés</i>	290. Különleges állattenyésztési ágazatok
210. Szarvasmarhatenyésztés	
220. Juhtenyésztés	300. <i>Erdőgazdaság</i>
230. Lótenyésztés	310. Csemetenevelés
240. Sertésenyésztés	320. Erdőtelepítés-fásítás
250. Baromfitenyésztés	330. Erdőművelés
260. Halászat	340. Fakitermelés
270. Vadászat	350. Fűztermelés
280. Méhészet	

Ha elfogadható lenne a negyedik főágazat beállítása, akkor azt a következőképpen lehetne tagolni:

400. *Mezőgazdasági termelő szolgáltatások*

- 410. Energiatermelő szolgáltatások
- 420. Növénytermelési szolgáltatások
- 430. Allattenyésztési szolgáltatások

Ahhoz, hogy ezt az ágazati csoportosítást elfogadhatónak ítélhessük, mindenekelőtt meg kell felelnie a hármas megkülönböztető ismérvnek, továbbá az is szükséges hozzá, hogy legalább túlsúlyban ilyen ágazatokra szakosított termelőegységek legyenek (gazdaságok vagy üzemegységek). Külön mezőgazdasági követelménynek pedig azt kell tekinteni, hogy a termőterület művelési ágaival egybevethető legyen, illetőleg egyéb hagyományos — és továbbra is szükséges — mezőgazdasági statisztikai csoportosítással összhangban legyen. Kezdjük az utóbbiakon.

A *művelési ágakkal* való összhang — egyet kivéve — biztosított. A szántóföldi növénytermelés, a szőlészet és a gyümölcsstermelés egy-egy ágazat; a rét és a legelő együtt egy ágazat, de ezen belül külön-külön is kimutatható alágazatok; az erdő pedig önálló főágazat; végül a nádas a különleges növénykultúrákon belül külön alágazat, míg a halastó a halászat állattenyésztési ágazatával esik egybe.

Probléma csak a *zöldségkertészettel* van. A zöldségkertészet ágazata nem azonos az egész zöldségtermeléssel, mert nem foglalja magába a szántóföldi zöldségtermelést mint szántóföldi alágazatot, de a kertművelési ág jelenlegi keretébe sem illeszthető, mert a zöldségkertészeti telepek legnagyobb részét a szántóföldi művelési ágban helyezkednek el. Az összhangot csak úgy lehetne megteremteni, ha a kertművelési ág a következő ágazatok által elfoglalt területeket tartalmazná: zöldségkertészet, díszkertészet, továbbá a vegyes kultúrájú házikertek. Ez nagyobb nehézség nélkül megvalósítható, mert mindkét idesorolandó ágazat telepített kultúra és hasonlóképpen a vegyes házikert is állandósult. Ez annál is indokoltabb lenne, mert a mai kertművelési ág gyakorlatilag használhatatlan, illetőleg nem is egyértelműen használt.

Az *állattenyésztési statisztika* használatos csoportosításai pontosan egybeesnek a javasolt ágazati keretekkel.

A *foglalkozási statisztikával* való összhang sem okoz nehézséget, mert a leggyakrabban alkalmazott foglalkozási csoportok pontosan egybeesnek az ágazatokkal, illetőleg főágazatokkal.

Mennyiben felel azonban meg az ágazatok ajánlott rendje az iparban is alap vett *hármas ismérvnek*? Maradéktalanul.

Mindhárom ismerv szerint eltérnek a többi ágazatoktól és az ágazaton belül egyneműek a következők: rét- és legelőgazdaság, szőlészet-borászat, gyümölcsstermelés, díszkertészet, gyógynövénytermelés és -gyűjtés, az összes állattenyésztési ágazatok, továbbá az erdőművelés és a fakitermelés. (Abban az értelmezésben, ha a felhasznált nyersanyagban a lényegesen eltérő növény- és állatfajokat,

illetőleg életfeltételeiket, a termék rendeltetésén pedig az ipari és a fogyasztási felhasználás eltéréseit is értjük.)

A termék rendeltetése és a technológia egyaránt eltérő a következő ágazatokban: a különleges növénykultúrák, a csemetenevelés és az erdőtelepítés-fásítás.

Csak a technológia eltérő (ez azonban lényegbevágóan) a szántóföldi növénytermelés, a zöldségkertészet és a fűztermelés ágazatainál.

Végül a legkritikusabb kérdés, hogy az egyes ágazatoknál körvonalazható tevékenységi köröknek megfelelően specializált gazdaságok, illetőleg ezek ilyen profilú üzemegységei ténylegesen léteznek-e, mert csak ez esetben lehet az iparihoz hasonló értelmű és statisztikailag megfogható ágazati rendszert alkalmazni. Általánosan még nincsenek ilyenek, kivéve az erdőgazdasági és a kertészeti ágazatokat. A fejlődés azonban oly félreérthetetlenül a szakosított termelőegységek kialakulása felé halad a szocialista nagyüzemek alapján, hogy a nem távoli jövőre nézve biztosra vehetjük a gazdaságok, különösen pedig az üzemi egységek szakosodását az ajánlott ágazatok szerint. Mindenesetre már most is vannak olyan üzemi egységek, amelyek az ágazatnak megfelelően specializáltak.

c) Az iparágaknak megfelelő ágazaton belül az ipari alcsoportoknak megfelelő tagolás indokolt és lehetséges-e a mezőgazdaságban, — ez a harmadik kérdés, — szintén alapul véve a csoportosítás eddig figyelembe vett követelményeit. Mindenesetre a gyakorlatban még nincs egységesen kialakult elnevezés ezen a szinten. Ha azonban ezt a csoport-kategóriát alágazatnak nevezzük, akkor a különféle gyakorlatban használt részletesebb tagolások (azaz eltérő nomenklátúra is) közös alapra hozhatók.

Ha megkíséreljük az alágazatok egységes összeállítását, akkor az alábbi képet kapjuk:

110. Rét- és legelőgazdaság	150. Szőlészet-borászat
111. Rétművelés, széna-előállítás	151. Szaporítóanyag-termelés
112. Legelőművelés, legeltetés	152. Szőlőtelepítés
113. Gyeptelepítés	153. Borszőlő-termelés
	154. Borászat
120. Szántóföldi növénytermelés	155. Csemegeszőlő-termelés
121. Kenyér gabona	160. Gyümölcsstermelés
122. Szemestakarmányok	161. Gyümölcsfaiskola
123. Hüvelyesek	162. Gyümölcsstelepítés
124. Burgonya	163. Almafélék
125. Élelmiszeripari növények	164. Csonthéjasok
126. Olajos növények	165. Dió, mogyoró, mandula
127. Rostnövények	166. Őszibarack
128. Szántóföldi zöldség	167. Bogyósok
129. Évelő pillangóstakarmányok	170. Díszkertészet
130. Egynyári szálastakarmányok	171. Díszkertészeti faiskola
131. Egyéb takarmánynövények	172. Évelő dísznövények
132. Vegyes növények	173. Virághagymák
133. Vetőmagtermelés	174. Üvegházi vágottvirág
140. Zöldségkertészet	175. Szabadföldi és hajtatott vágottvirág
141. Palántanevelés	176. Szobanövények
142. Üvegházi termelés	177. Virágmagvak
143. Hajtatott termelés	178. Kert- és parktervezés
144. Szabadföldi zöldségkertészet	179. Kert- és parképítés
145. Évelő kultúrák (spárga stb.)	
146. Földieper	

180. Gyógynövénygyűjtés és -telepítés
181. Vadontermő gyógynövények gyűjtése
182. Levendulatelep
183. Egyéb gyógyszeripari növények telepítése
190. Különleges növénykultúrák
191. Gombatermelés
192. Komlótermelés
193. Nádgazdaság
194. Egyéb kultúrák
210. Szarvasmarhatenyésztés
211. Bikatartás és mesterséges megtermékenyítés
212. Tehenészet
213. Borjúnevelés
214. Növendéknevelés
215. Marhahizlalás
220. Juhtenyésztés
221. Kostelep és mesterséges megtermékenyítés
222. Tenyésztés-báránynevelés
223. Vágójuh-hizlalás
224. Gyapjútermelés
225. Juhtejtermelés
230. Lótenyésztés
231. Méntelep
232. Csikónevelés
233. Őszvérnevelés
240. Sertésenyésztés
241. Tenyésztés-malacnevelés
242. Süldőnevelés
243. Sertéshizlalás
244. Húsertés-előállítás
250. Baromfitenyésztés
251. Tyúk törzstenyésztés
252. Keltetés
253. Tojástermelés
254. Vágócsirke-nevelés (broilleripar)
255. Tyúk- és kappanhizlalás
256. Libatenyésztés
257. Kacsatenyésztés
258. Kacsa- és libahizlalás
259. Pulyka-, gyöngytyúktenyésztés
260. Halászat
261. Ivadék-keltetés
262. Tógazdaság
263. Pisztrángtenyésztés
264. Természetesvízi halászat
270. Vadászat
271. Apróvad-gazdálkodás és -vadászat
272. Nagyvad-gazdálkodás és -vadászat
280. Méhészet
290. Különleges állattenyésztési ágazatok
291. Ebtenyésztés
292. Prémiasállattenyésztés
293. Díszmadártenyésztés
294. Galambtenyésztés
295. Selyemhernyótenyésztés
310. Csemetenevelés
311. Maggyűjtés, magkezelés
312. Csemetekert
320. Erdősítés-fásítás
321. Talajelőkészítés
322. Felújítás
323. Erdősítés
324. Speciális erdősítés (homok, kopár stb.)
325. Rontott erdők átalakítása
326. Fásítás (legelő, major, ipartelep)
330. Erdőnevelés
331. Felszabadító-szabályozó tisztítás
332. Gyérités
333. Magtermő állományok nevelése
340. Fahasználat
341. Erdei szállító pályák építése
342. Fakitermelés
343. Fagyártmánytermelés
350. Erdei mellékhasználatok
351. Gyantatermelés
352. Szénéégetés
353. Növényi cserzőanyagok
354. Mészégetés
355. Fűztermelés

A negyedik főágazaton belül az alábbi alágazati csoportosítás gondolható el:

410. Energiatermelő szolgáltatások
411. Fogattartás
412. Vontatóüzem
413. Gépállomás
414. Biogáztelep
420. Növénytermelési szolgáltatások
421. Vetőmagkezelés
422. Hibridüzem
423. Öntözés
424. Vízügytisztítás
425. Talajjavítás
426. Trágyakezelés
430. Állattenyésztési szolgáltatások
431. Silózás
432. Takarmánykeverőüzem
433. Lucernalisztüzem.

A fentiekben megkísérelt alágazati csoportosítás az alábbi problémákat veti fel.

A felsorolt *tevékenységi körök* általában kielégítően alátámaszthatók a három ismérv valamelyikével vagy mindegyikével. Néhány probléma azonban e vonatkozásban is felmerül.

Ilyen mindenekelőtt a *szántóföldi növénytermelés* tagolása. A szokásos csoportosítás elsősorban a technológiai különbségeken alapszik: gabonafélék-kapások. Egyes csoportok pedig a termék rendeltetése alapján alakultak ki: ipari, olajos növények. Más esetben a botanikai különbség a csoportosítás bázisa, például hüvelyesek. Az ajánlott csoportosítás is hol az egyik, hol a másik ismérvet veszi alapul, s el kell ismerni, hogy nem elég meggyőző. Jól indokolható egy olyan csoportosítás is, amely túlnyomóan a termék rendeltetésén alapszik:

kenyérgabona,
szemestakarmányok,
ipari-kereskedelmi növények,
szántóföldi zöldségfélék,
tömegetakarmányok (szálas-lédús),
vetőmagtermelés-előkészítés.

Probléma a *vetőmagtermelés* hova sorolása. Legcélszerűbb az az eljárás, hogy az árutermék előállításával egy alágazatnak tekintsük az olyan növények magtermelését, amelyeknél sem területileg, sem technológiailag nem válik el a magtermelés (gabonafélék, takarmányok). A többi vetőmagtermelést azonban a magtisztítás-kezelés munkáival együtt külön alágazatnak kellene tekinteni.

Kérdés lehet, hogy a *kert- és parképítést*, illetőleg *tervezést* mezőgazdasági tevékenységi körnek tekintsük-e. Minden amellet szól, hogy igen, s különösen az, hogy ez a díszkertészet elválaszthatatlan része.

Az állattenyésztés körében lehet vitatkozni azon, hogy az *apaállatok tartását* és a *mesterséges megtermékenyítést* külön alágazatnak tekintsük-e? Több érv szól amellet, hogy igen.

Kérdéssé tehető az is, hogy a *lőtenyésztést* és a *juhtenyésztést* ne ítéljük-e alágazatra nem tagolható ágazatnak. Ugyanez a helyzet a *halgazdaságnál* is.

Súlyosabb problémák merülnek azonban fel abban a vonatkozásban, hogy *kialakultak-e már olyan termelőegységek* a mezőgazdaságban, amelyek alapján a termelés túlnyomó részeit besorolhatjuk az alágazatokba? Bizonyos, hogy még nem alakultak ki, de már kialakulóban vannak annyira, hogy a besorolás kereteit fel lehet állítani. Az ajánlott csoportosítás azon az alapon épül fel, hogy alágazatként kezeljük minden olyan tevékenységi kört, amire — ha kivételesen is, vagy még kis számban is — egyes gazdaságok vagy üzemegységek már specializálódtak. Eszerint az alágazatok kialakítása természetesen még erősen előzetes jellegű, de már van bizonyos gyakorlati megalapozása.

Végeredményben tehát lehetséges a mezőgazdaság ágazati rendszerének az iparhoz hasonló felépítése, ugyanazon az elvi alapon és szinten, háromszintes csoportosításban. Az így felépíthető rendszer összhangba hozható a hagyományos mezőgazdasági csoportosításokkal is.

5. AZ EGYSEGES ÁGAZATI RENDSZER HASZNÁLHATÓSÁGA

A mezőgazdaság egységes ágazati rendszerének ahhoz, hogy a gyakorlatban is alkalmazható legyen, legalábbis az alábbiaknak kell megfelelnie:

tegye lehetővé a mezőgazdasági statisztika racionalizálását és a többi népgazdasági ággal való összhangját;

adjon szilárd alapot a tervezés számára, továbbá a termelési érték és a jövedelem kiszámítására;

tegye lehetővé a számvitel és a költségszámítás részére az egységes kalkulációs egységek kialakítását;

az üzemszervezés számára szolgáltatson alapot az ágazati termelőegységek ésszerű kialakításához.

Az előzőkben ismertetett rendszer — bár elég széleskörű konzultáción alapszik — nyilván nem felel meg kellően mindezen követelményeknek. Remélhető azonban, hogy a megvitatás eredményeként elérhető, hogy elfogadható mértékben kielégítse ezeket az igényeket.

Am ha feltételezzük is, hogy ez sikerülni fog, még akkor sem lesz minden célra közvetlenül felhasználható csoportosítás a kezünkben. Ez lehetetlen lenne. Lehetséges azonban, hogy az elfogadhatóan kiképzett csoportosítást *mint a mezőgazdaság egységes ágazati rendszerét elvi alapul elfogadjuk* és ebből kiindulva alakítsuk ki a speciálisan szükséges rendszerezéseket.

Vegyük példának a számvitelt és a költségszámítást. Ha van elfogadott egységes mezőgazdasági ágazati rendszerünk, akkor a termelési számlákat és a költségviselő kalkulációs egységeket már nem kell külön számviteli szempontok szerint kialakítani, hanem a mezőgazdasági, illetőleg az ipari ágazatok szerint lehet beállítani, szükségyszerű kiegészítésekkel és további tagolással ugyanazon decimális számozási rendszerben.

Hasonlóan vehető elvi alapként az egységes ágazati rendszer a tervezésben, a statisztikában és az üzemszervezésben. Természetesen mind ennek feltétele, hogy az egységes ágazati rendszer elfogadható legyen.